

UDK 911.3:312 (497.5)
Primljeno (Received): 30.8.1993.
Prihvaćeno (Accepted): 28.12.1993

Izvorni znanstveni članak
Original Scientific Paper

DEMOGRAFSKI ASPEKT REVITALIZACIJE VIŠKOG OTOČNOG PROSTORA

FRANKA VOJNOVIĆ

U radu se sagledava problem revitalizacije viškog otočnog prostora s demografskog aspekta. Cilj je rada prikazati u kojoj su mjeri dugotrajno iseljavanje, ostarjelost populacije i prirodni pad stanovništva poremetili demografske odnose, kako bi se realno mogao ocijeniti demografski potencijal i buduća kretanja. Obraden je razmještaj, kretanje (popisno, prirodno i opće) i dobno-spolna struktura stanovništva.

Demographic Aspect of Revitalization of the Vis Island Area

The paper deals with the demographic aspect of revitalization of the islands of the region of Vis. The objective of the study was to evaluate present demographic structure of the islands and to predict future demographic trends on basis of the disturbed demographic relations caused by past long-term immigration from the islands, predominance of the aged population and natural decrease of the islands' population.

Uvod

Regresija nekog prostora ogleda se u njegovom društveno-gospodarskom zaostajanju što se nadalje dovodi u interakcijsku vezu s kretanjem stanovništva. Propast tradicionalne otočne ekonomije krajem prošlog stoljeća pokrenula je lanac negativnih zbivanja koja su uvjetovala zaostajanje otočnog prostora za susjednim kopnom. Razmjerno brz gospodarski razvoj poslije drugog svjetskog rata izjednačavan s industrijalizacijom, u primorskom se dijelu Hrvatske kon-

centrirao u uskom obalnom pojasu, što povlači za sobom i veće okupljanje stanovništva u ovom prostoru. Otočni prostor zbog svog položaja, slabe gospodarske vrijednosti i siromaštva krša, i dalje zaostaje u razvoju. Razlike između života na otocima i života na kopnu time su još više potencirane. To je samo produčilo proces iseljavanja započet na otocima još krajem prošlog stoljeća, što je uz naslijeđenu poremećenu dobnu i spolnu strukturu i smanjenu biodi-

namiku, ubrzalo proces depopulacije. Tako da se već početkom 60-tih godina moglo konstatirati da otoci, a pogotovo oni manji, demografski odumiru (Friganović, 1962). Stoga s pravom govorimo o depopulaciji kao jednom od najmarkantnijih procesa u otočnom prostoru u periodu nakon drugog svjetskog rata.

U teoriji pojam revitalizacije nekog prostora pretpostavlja oživljavanje njemu svojstvenih funkcija i pozitivne demografske procese. I mada su već šezdesetih godina u otočnom prostoru nastupile objektivne pretpostavke za započinjanje procesa revitalizacije, ovaj je proces znatno kasnio i do sada je polučio rezultate samo na manjem broju otoka. Rezultati dosadašnjih istraživanja, kao i sve manje samo deklarativan interes društva za rješavanje otočne problematike, ipak ulijeva određeni optimizam glede budućnosti ovog, u suvremenim uvjetima razvoja Republike, vrlo atraktivnog prostora. To potkrepljuje i 1991. godine prvi puta zabilježen porast stanovništva u jednom međupopisnom razdoblju nakon 1921. godine. U zadnjem je međupopisnom razdoblju (1981–1991) zabilježen porast od 4,8% ako promatramo samo stanovništvo u zemlji, odnosno 10,1% ukoliko uključimo i kontingent stanovništva u inozemstvu. Pozitivan preokret demografske dinamike regije u cjelini odraz je započete revitalizacije većih i kopnu bližih otoka, i to ponajprije manjeg broja većih obalnih naselja na tim otocima, složeniije društveno-gospodarske strukture i povoljnijeg položaja (Mogućnosti... 1982; Nejašmić, 1991).

Uz pretpostavku da su otoci kao regija u cjelini već prošli svoj maksimalni egzodus u pretposljednem međupopisnom razdoblju, treba istaknuti da su odgovarajuće demografske strukture na većini otoka tako poremećene da su postale jedan od glavnih determinirajućih ograničavajućih činilaca revitalizacije otoka (Lajić, 1992; Nejašmić, 1992). Stoga se vrednovanje objektivnih demografskih potencijala nameće kao logična znanstvena nužnost u razmatranju mogućnosti revitalizacije otočnog prostora.

U ovom se radu razmatra demografski aspekt revitalizacije viškog otočnog prostora. Za potrebe ovog rada ograničit ćemo se u sagledavanju demografskog potencijala istraživanog prostora na promjene u razmjerštaju stanovništva, smjer i intenzitet međupopisnih promjena, prirodnu dinamiku i tipove općeg kretanja stanovništva (grubu migracijsku bilancu) te dobno-spolnu strukturu stanovništva. Iako nepotpuna, ova demografska analiza sasvim je dostatna za uočavanje osnovnih stanja, procesa i odnosa te realnu ocjenu budućih demografskih kretanja. Vremenski je okvir istraživanja ograničen na suvremeno razdoblje, odnosno zadnja dva međupopisna razdoblja. Tamo gdje je razmatrana problematika to zahtijevala izašlo se izvan ovog vremenskog okvira da bi se stekla opća predodžba s kojom se onda polazilo u analizu suvremenog stanja i procesa te predviđanje budućih kretanja.

Jednostavnije praćenje razmatrane problematike zahtijeva jednu važnu metodološku napomenu. Nai-

me, popisom je 1991. godine u istraživanom prostoru iskazan znatno veći broj osoba na privremenom radu u inozemstvu i članova obitelji koji s njima borave, u odnosu na 1981. godinu, premda se metodologija popisa nije razlikovala. Povećanje za čak 451 »inozemaca« 1991. godine (482 u odnosu na 31), u vrijeme kada je došlo do znatnog usporavanja vanjske emigracije, upućuje na mnogo bolji obuhvat ovog kontingenta stanovništva u zadnjem popisu. To je imalo za posljedicu i povećanje ukupnog broja stanovnika u zadnjem međupopisnom razdoblju. Međutim, budući se radi o revitalizaciji »na papiru«, koja nema stvarnog odraza u prostoru, usporedba popisnih promjena u zadnjem međupopisnom razdoblju temeljena je na usporedbi broja stanovnika u zemlji, dok se usporedba ukupno popisanog stanovništva samo usputno navodi. Izabrani pristup potkrepljuje i činjenica da se u slučaju otočne vanjske emigracije radi ponajprije o prekomorskom iseljavanju, što još više, s obzirom na udaljenost, opravdava neuključivanje ovog kontingenta u stvarni demografski potencijal prostora. Istim se slijedom kao relevantan broj ukupnog stanovništva 1991. godine svugdje u radu navodi broj stanovnika u zemlji. Jedino se u razmatranju dobne strukture zbog objektivnih ne-

moćnosti moralo odstupiti od ovog načela.

Prostorni obuhvat, položaj i funkcionalna organizacija prostora

Regionalno geografski pojam viškog otočnog prostora obuhvaća pored glavnog otoka Visa, naseljene otoke Biševo i Sveti Andrija, te niz manjih nenaseljenih otoka i otočića (Brusnik, Jabuka, Ravnik, Budikovac, Galiola, Palagruža i dr.). Izdvojen kao prostorna jedinica na četvrtom stupnju uvjetno homogene regionalizacije republičkog prostora, viški je otočni prostor dio veće prostorne jedinice srednjodalmatinskog primorja i otoka (Rogić, 1983). To je prostor bivše općine Vis¹, koji po novom upravno teritorijalnom ustrojstvu (1992. godine) čine grad Vis i općina Komiža. Površina ovog otočnog prostora je 101 km², a u ukupno 15 naselja po popisu 1991. godine živjela su 3872 stanovnika.

Otok Vis (90,3 km²), pučinski je otok 44 km udaljen od najbližeg dijela kopna (Vinišće kod Trogira). Od velikih otoka najbliži mu je otok Hvar (16 km), od kojeg ga razdvaja Viški kanal. Otok Biševo nalazi se 4,5 km jugozapadno, a otok Sveti Andrija oko 25 km zapadno od otoka Visa

1 Iskazivano ranije kao dio naselja Komiža, otočje je Palagruža 01.01.1991. izdvojeno kao samostalno naselje i priključeno općini Lastovo. Takvo je stanje bilo na snazi i u vrijeme popisa 1991. godine. S obzirom da se radi o svjetioničarskoj naseobini sa svega 7 stanovnika, nije korigiran teritorij naselje Komiža prema stanju u vrijeme popisa 1981., a zbog nemogućnosti kontinuiranog praćenja broja stanovnika Palagruže u duljem periodu to stanovništvo nije priključeno stanovništvu viškog otočnog prostora 1991. godine. Novim je teritorijalnim ustrojem ovo otočje samostalno naselje u sklopu novoformirane općine Komiža.

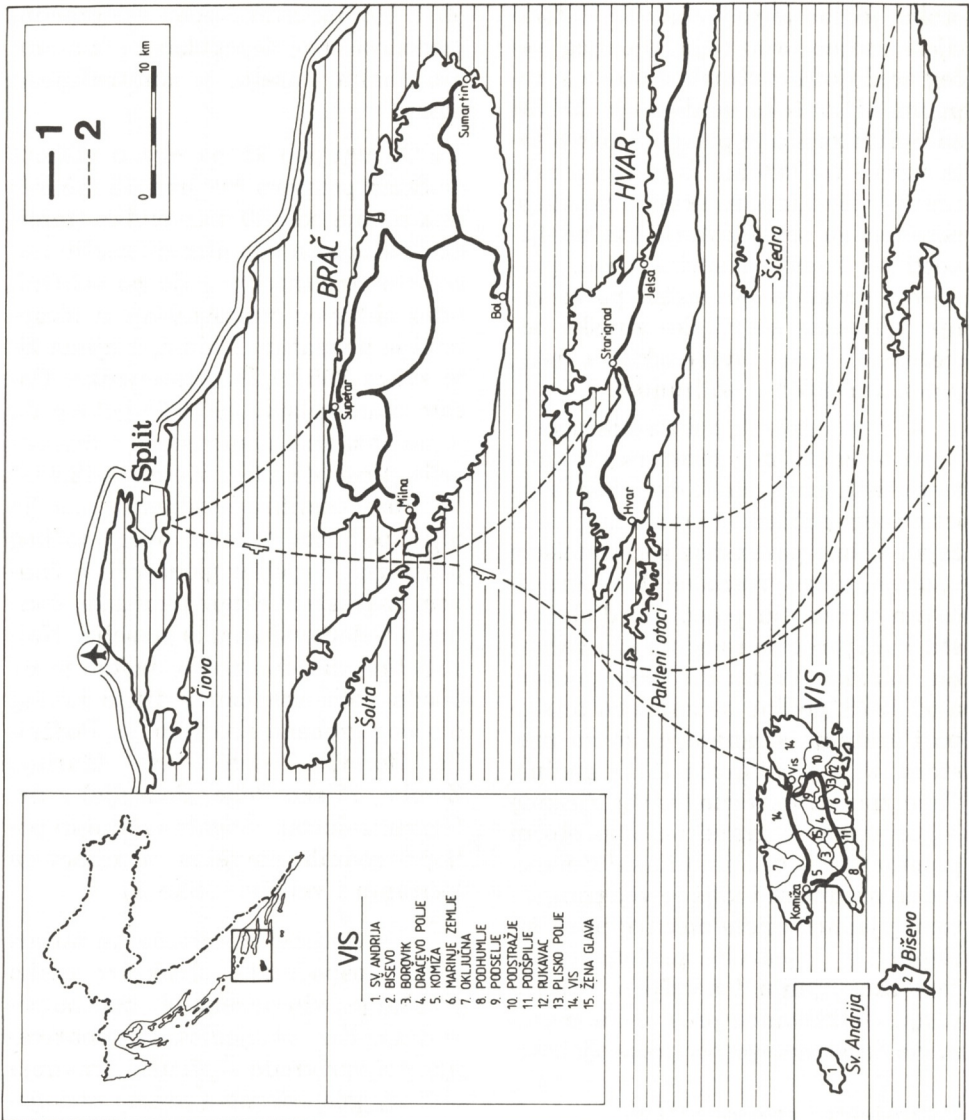
(slika 1). To su, ukoliko izuzmemo svjetioničarsku naseobinu na otoku Palagruži, jedini naseljeni otoci u ovom otočnom prostoru. Vrlo slaba naseljenost od svega 2 stanovnika na otoku Sv. Andrija, odnosno 14 stanovnika na otoku Biševu (1991. godine), opravdava da, kada se govori o suvremenoj naseljenosti ovog otočnog prostora podrazumijeva samo naseljenost otoka Visa.

U suvremenim uvjetima sve izrazitije prostorne povezanosti i društveno-gospodarske međuovisnosti širih prostora, te uopće složenijeg načina života, stupanj izoliranosti pojedinih otoka ovisi o udaljenosti otoka od obale i postojećim prometnim vezama s posredničkim centrima na obali koji vrše funkciju uključivanja otoka u život šire društvene zajednice, pri čemu svakako treba uvijek imati na umu veličinu i autohtone mogućnosti otoka.

Otok Vis karakterizira podijeljenost otočnog prostora između dva obalna središta, Visa i Komiže, koja od 18. stoljeća zauzimaju funkciju isključivih žarišta ove otočne skupine, s ranije još naglašenijom orijentacijom Višana prema poljoprivredi, ponajprije vinogradarstvu, i manje pomorstvu, a Komižana ribarstvu. Ako izuzmemo poljoprivredu koja je raspršena po viškim poljima prateći za poljoprivredno iskorištavanje povoljne površine, prve privredne koncentracije u Visu i Komiži još s kraja prošlog stoljeća (prerada ribe i proizvodnja vina) podržavale su u periodu nakon drugog svjetskog rata daljnje okupljanje svih privrednih djelatnosti u tim središtima (razvoj riblje in-

dustrije, pogoni za preradu plastičnih masa i tekstilne konfekcije, trgovina, turizam). Privredna polarizacija u ova dva naselja i zanemarivanje poljoprivrede ubrzalo je proces deagrarizacije i iseljavanja iz sela i zaselaka ostalih dijelova otočnog prostora. Ostala infrastruktura slijedila je logiku takve gospodarske i demografske koncentracije, te je stvorena izrazita bipolarna funkcionalna organizacija prostora s Visom i Komižom kao centralnim naseljima koji se razvojno nadopunjuju. Postojeća nodalno-funkcionalna klasifikacija unutar promatranog prostora s obzirom na nešto veću koncentraciju centralno-funkcionalnih institucija, povezano s funkcijom općinskog središta, izdvaja Vis kao potencijalni subregionalni centar IV. reda. Istodobno se Komiža izdvaja kao lokalni centar zapadnog dijela otoka (Rogić, 1984). Postojeća struktura centralno-funkcionalnih institucija ovih naselja ukazuje da se radi o funkcionalnim sadržajima egzistencijalne prirode. U zadovoljavanju svih ostalih potreba stanovništvo otoka upućeno je na Split, koji ujedno vrši funkciju i regionalnog i makroregionalnog centra ovog prostora.

U funkciji konkretnog istraživanja geografski položaj istraživanog otočnog prostora stoga primarno treba promatrati u odnosu na dostupnost kopnenoj obali, odnosno kvalitetu prometnog povezivanja sa Splitom, što je vrlo bitan faktor za uključivanje u suvremene tijekove, a time i bržu revitalizaciju prostora. Prometno povezivanje odvija se samo morem. Dnevna trajektna veza između Splita i Visa, njemu najbliže luke na

Sl. 1. Geografski i prometni položaj viškog otočnog prostora te razmještaj naselja 1 – ceste; 2 – trajektne veze

Fig. 1. Geographical position of the island Vis and neighbouring islands, including the distribution of settlements 1 – roads; 2 – ferry-boat lines

otoku, jedina je redovna veza u toku cijele godine ovog najudaljenijeg većeg srednjodalmatinskog otoka s kopnom. Viška luka udaljena je 29 NM od Splita za što je potrebno oko 3 sata vožnje trajektom. To je vremenski znatno više i mnogo skuplje no što je potrebno za savladavanje iste udaljenosti na kopnu. Neprimjereno, presporo i preskupo prometno povezivanje, i k tome ne rijetka zimska odsječenost zbog vremenskih uvjeta, potencira otočnu izoliranost.

U razmatranju položajnih posebnosti ovog otočnog prostora svakako treba istaknuti da je on zbog svog isturenog, pučinskog i graničnog položaja i s time povezanog geostrateškog značaja, dugo vremena bio ograničavan u razvoju pojedinih djelatnosti. Ponajprije se to odnosi na zabranu dolaska turista do 1969. godine, a od 1978. godine na zabranu pristupa i kretanja stranaca na ovom prostoru, koja je ukinuta 1989. godine. To je znatno usporilo razvoj turizma – gospodarske grane za koju otočni prostor u cijelosti ima izrazite usporedne prednosti i koja je već ponijela razvoj jednog dijela otočnog prostora Republike, i još više pridonijelo većem zaostajanju i sporijem uključivanju istraživanog prostora u suvremene društveno-gospodarske tijekove.

Razmještaj stanovništva

Suvremena naseljenost odraz je naslijeđene naseljsko-populacijske strukture kao funkcije prirodne osnove i društveno-gospodarskih zbivanja u prošlosti, te suvremenih procesa koje karakterizira okupljanje stanovništva u dva glavna naselja na

obali što, uz izvanotočnu emigraciju, pridonosi bržoj depopulaciji i izumiranju malih naselja u unutrašnjosti otoka.

Od ukupno 15 naselja u viškom otočnom prostoru čak njih 13 (86,6%) ima manje od 100 stanovnika (tablica 1). Suprotno dominaciji malih naselja u strukturi naselja po veličini, udio njihovog stanovništva u ukupnom je neznatan. Naime, u njima živi svega 355 (9,2%) stanovnika. Ostalo stanovništvo (90,8%) gotovo da je ravnomjerno raspoređeno u dva naselja, Visu (48,4%) i Komiži (42,4%). Veći broj malih i patuljastih naselja nije specifičnost samo ovog otočnog prostora. U cjelini gledajući, u čitavom naseljskom skupu na našim otocima prevladavaju mala naselja. Najveći broj malih naselja nastao je na obodu polja središnjeg dijela južnog otočnog grebena (Podhumlje, Podšpilje, Borovik, Žena Glava, Marinje Zemlje, Plisko Polje, Podselse) s determinirajućom ulogom vrednijih poljoprivrednih površina u njihovom lociranju i veličini (slika 1).

U uvjetima tradicionalne autarkične gospodarske strukture otoka položaj je ovih naselja bio znatno povoljniji. Kao posljedica zanemarivanja poljoprivrede i preusmjeravanja otočnog gospodarstva prema nepoljoprivrednim djelatnostima, a koje su zahvaljujući lokacijskim prednostima gotovo ravnomjerno raspoređene u dva glavna obalna naselja Visu i Komiži, suvremene promjene u razmještaju stanovništva karakterizira još naglašenija koncentracija stanovništva u ova dva naselja. To zorno po-

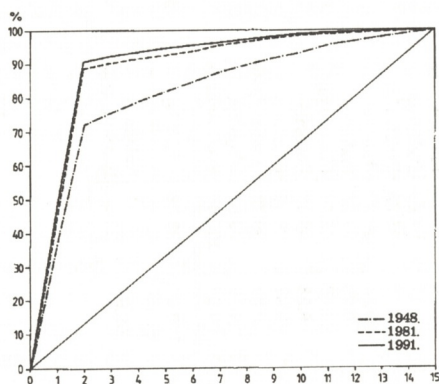
Tab. 1. Radna tablica za izračunavanje Lorenzove krivulje koncentracije stanovništva viškog otočnog prostora 1948, 1981. i 1991. godine

Tab. 1. Work table presenting the calculation of Lorenz curve of population concentration on the island Vis and neighbouring islands in the years 1948, 1981 and 1991

Rang	NASELJE	1948.			1981.*			1991.*		
		Broj stanov- nika	Udio u ukupnom stanov- stanov- niku	Kumu- lirani postoci	Broj stanov- nika	Udio u ukupnom stanov- stanov- niku	Kumu- lirani postoci	Broj stanov- nika	Udio u ukupnom stanov- stanov- niku	Kumu- lirani postoci
1.	Vis	2832	37.84	37.84	1955	47.65	47.65	1875	48.42	48.42
2.	Komiža	2594	34.66	72.49	1675	40.82	88.47	1642	42.41	90.83
3.	Marinje Zemlje	246	3.29	75.78	73	1.78	90.25	65	1.68	92.51
4.	Podhumlje	241	3.22	79.00	66	1.61	91.86	44	1.14	93.65
5.	Žena Glava	240	3.21	82.20	64	1.56	93.42	39	1.01	94.65
6.	Oključna	198	2.65	84.85	52	1.27	94.69	37	0.96	95.61
7.	Biševo	193	2.58	87.43	52	1.27	95.95	36	0.93	96.54
8.	Podstražje	171	2.28	89.71	39	0.95	96.90	34	0.88	97.42
9.	Podšpilje	157	2.10	91.81	39	0.95	97.86	30	0.77	98.19
10.	Rukavac	138	1.84	93.65	28	0.68	98.54	21	0.54	98.73
11.	Podselje	121	1.62	95.27	24	0.58	99.12	17	0.44	99.17
12.	Dračevo Polje	120	1.60	96.87	15	0.37	99.49	14	0.36	99.54
13.	Pliško Polje	90	1.20	98.08	12	0.29	99.78	11	0.28	99.82
14.	Borovik	88	1.18	99.25	8	0.19	99.98	5	0.13	99.95
15.	Sveti Andrija	56	0.75	100.00	1	0.02	100.00	2	0.05	100.00
	UKUPNO	7485	100.00	1284.24	4103	100.00	1393.96	3872	100.00	1405.04
	Indeks koncentracije		85.6			92.9				93.6

* Obuhvaća samo stanovništvo u zemlji
Izvor: 1, 2, 5.

tvrdi udaljenost krivulje stvarne distribucije stanovništva od hipotetički ravnomjerne distribucije koju predstavlja dijagonala sustava na slici 2. Vremenska komparacija u tri izabrane godine (1948, 1981. i 1991) pokazuje da je proces koncentracije

Sl. 2. Promjena koncentracije ukupnog stanovništva viškog otočnog prostora 1948, 1981. i 1991.

Fig. 2. Changes in concentration of total population of the island Vis and neighbouring islands in the years 1948, 1981 and 1991.

ranije bio blaži, što je vidljivo i iz porasta indeksa koncentracije (85,6% – 1948, 92,9% – 1981. i 93,6% 1991. godine). Iako i Vis i Komiža, također imaju pad broja stanovnika, intenzivnija depopulacija malih naselja odražava se na sve veću koncentraciju stanovništva u ova dva naselja.

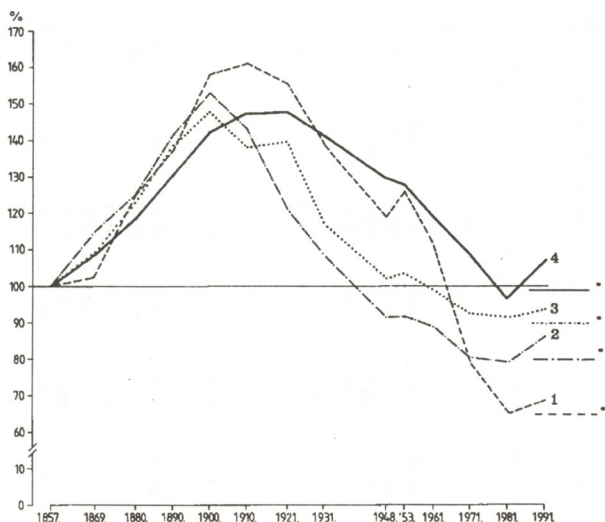
Sve manji broj stanovnika u ionako malim naseljima ukazuje da je proces izumiranja demografski malih naselja u završnoj fazi. To se lako može utvrditi uvidom u dobnu struk-

turu stanovništva ovih naselja koja potvrđuje da ona ne posjeduju vlastiti demografski potencijal za moguću revitalizaciju.

Kretanje stanovništva

Usporedbom **popisima utvrđenog broja stanovnika** u određenom vremenskom nizu dolazi se do relevantnih pokazatelja međupopisne dinamike, koji pružaju ključne parametre za ocjenu cjelokupne demografske problematike prostora.

U pregledu kretanja broja stanovnika viškog otočnog prostora od druge polovice prošlog stoljeća do 1991. godine, očituju se dva suprotna razdoblja (slika 3). Takvo je kretanje stanovništva inače karakteristično i za otočni prostor Republike Hrvatske u cijelosti. Do 1910. godine, kada je dosegnut najveći broj stanovnika, bilježi se iz popisa u popis stalan rast stanovništva. Brz gospodarski uspon u doba relativno kratkotrajne konjunktore dalmatinskog vina korelirao je s razdobljem prve faze demografske tranzicije u otočnom prostoru. Vinogradarska kriza (izazvana najprije poteškoćama u prodaji vina zbog tzv. »vinske klauzule«, a zatim i bolešću vinove loze) i propast jedrenjaštva, u ionako opterećenoj prirodnoj sredini, dali su snažan impuls iseljavanju s otoka. Tako je početkom stoljeća, već ranije započeto iseljavanje poprimilo intenzivniji oblik čime započinje i poplacijsko zaostajanje otoka. Narušena gospodarska osnovica s jedne, te poznavanje prilika u prekomorskim zemljama s druge strane, i u idućim su

Sl. 3. Usporedni prikaz popisnih promjena ukupnog broja stanovnika viškog otočnog prostora (1), Brača (2), Hvara (3) i svih otoka Republike Hrvatske (4) 1857–1991. godine (1857=100)

* Vrijednost indeksa 1991. godine prema broju »stanovnika u zemlji«

Fig. 3. Comparison of changes in total population of the island Vis and neighbouring islands (1), islands Brač (2) and Hvar (3) and all islands in the Republic of Croatia (4) in the intercensus period 1857–1991 (1857=100)

* Index value in 1991 according to »resident population«

razdobljima još snažnije poticali iseljavanje s otoka. Iseljava uglavnom mlado stanovništvo pa su stoga demografske posljedice višestruko negativne.

Nakon kratkotrajnog kompenzacijskog perioda po završetku drugog svjetskog rata demografski pad se nastavlja. Naslijeđena poremećena dobno-spolna struktura stanovništva, i s tim povezana smanjena biodinamika, uz i dalje prisutno iseljavanje, koje u ovom razdoblju usmjereno ponajprije prema vodećim centrima na obali i glavnom republičkom centru, rezultirali su daljnjim padom broja

stanovnika. Pokazatelji međupopisnih promjena u tablici 2 pokazuju da je najveći intezitet pada u razdoblju poslije drugog svjetskog rata zabilježen u razdoblju 1961–1971. godine (–27,9%). U sljedećem međupopisnom razdoblju dolazi do smanjivanja intenziteta demografskog pada (–18,1%). Usporedba broja stanovnika u zadnja dva popisa temeljena samo na stanovništvu u zemlji, a što se smatra relevantnijim pokazateljem međupopisne promjene u zadnjem međupopisnom razdoblju, pokazuje daljnje, još veće, smanjenje stope demografskog pada (–5,6%). Ako se

Tab. 2. Međupopisne promjene broja stanovnika naselja Komiža i Vis (A), ostalih naselja (B), te cijelog viškog otočnog prostora (C) od 1880. do 1991. godine

Tab. 2. Changes in number of inhabitants of Vis (A), other settlements (B), and entire area of the island Vis and neighbouring islands (C) in the intercensal periods 1880-1991

	1880.	1890.	1900.	1910.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.		1991.	
										A*	B*	A*	B*
A													
Broj stanovnika	6583	7011	7811	7889	6545	5426	5919	5350	4211	3650	3630	3964	3517
1880 = 100	100.0	106.5	118.7	119.8	99.4	82.4	89.9	81.3	64.0	55.4	55.1	60.2	53.4
Lančani index	-	106.5	111.4	101.0	83.0	82.9	109.1	90.4	78.7	86.7	86.2	108.6	96.9
Međupopisna promjena	-	428	800	78	-1344	-1119	493	-569	-1139	-561	-581	314	-113
Prosječni godišnji rast	-	43	80	8	-67	-66	99	-71	-114	-56	-58	31	-11
Stopa ukupnog rasta	-	6.5	11.4	1.0	-17.0	-17.1	9.1	-9.6	-21.3	-13.3	-13.8	8.6	-3.1
Stopa prosječne godišnje promjene	-	0.6	1.1	0.1	-0.9	-1.1	1.7	-1.3	-2.4	-1.4	-1.5	0.8	-0.3
Udio u ukupnom stanovništvu	83.6	80.8	78.8	78.1	74.7	72.5	75.0	76.4	83.4	88.3	88.5	91.0	90.8
B													
Broj stanovnika	1288	1663	2103	2218	2211	2059	1971	1654	838	484	473	390	355
1880 = 100	100.0	129.1	163.3	172.2	171.7	159.9	153.0	128.4	65.1	37.6	36.7	30.3	27.6
Lančani index	-	129.1	126.5	105.5	99.7	93.1	95.7	83.9	50.7	57.8	56.4	80.6	75.1
Međupopisna promjena	-	375	440	115	-7	-152	-88	-317	-816	-354	-365	-94	-118
Prosječni godišnji rast	-	38	44	12	0	-15	-9	-31	-82	-35	-36	-9	-12
Stopa ukupnog rasta	-	29.1	26.5	5.5	-0.3	-6.9	-4.3	-16.1	-49.3	-42.2	-43.6	-19.4	-24.9
Stopa prosječne godišnje promjene	-	2.6	2.3	0.6	0.0	-0.4	-0.9	-2.2	-6.6	-5.3	-5.5	-2.1	-2.9
Udio u ukupnom stanovništvu	16.4	19.2	21.2	21.9	25.3	27.5	25.0	23.6	16.6	11.7	11.5	9.0	9.2

C	7871	8674	9914	10107	8756	7485	7890	7004	5049	4134	4103	4354	3872
Broj stanovnika	100.0	110.2	126.0	128.4	111.2	95.1	100.2	89.0	64.1	52.5	52.1	55.3	49.2
1880 = 100	-	110.2	114.3	101.9	86.6	85.5	105.4	88.8	72.1	81.9	81.3	105.3	94.4
Lañčani index	-	803	1240	193	-1351	-1271	405	-886	-1955	-915	-946	220	-231
Međupopisna promjena	-	80	124	19	-68	-75	81	-89	-196	-92	-95	22	-23
Prosječni godišnji rast	-	10.2	14.3	1.9	-13.4	-14.5	5.4	-11.2	-27.9	-18.1	-18.7	5.3	-5.6
Stopa ukupnog rasta	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Stopa prosječne godišnje promjene	-	1.0	1.3	0.2	-0.7	-0.9	1.1	-1.5	-3.3	-2.0	-2.1	0.5	-0.6
Udio u ukupnom stanovništvu	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

* Stupac A obuhvaća ukupno stanovništvo, a stupac B samo stanovništvo u zemlji.

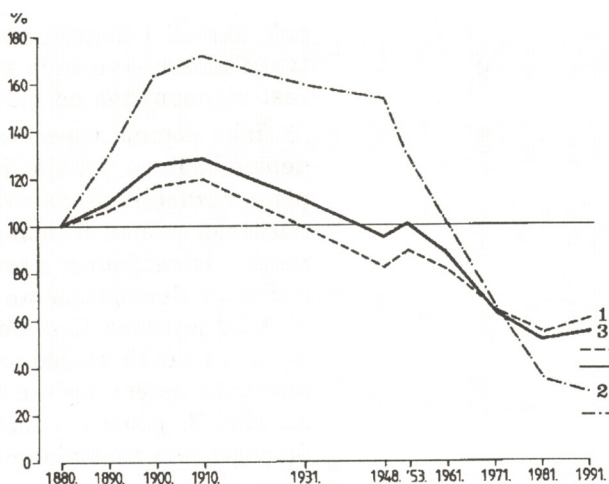
Izvor: 1, 2, 5.

pak uključi i kontingent stanovništva u inozemstvu tada se bilježi porast stanovništva od 5,3%.

Iako potonje usporavanje procesa depopulacije u zadnja dva međupopisna razdoblja predstavlja određeni pozitivan pomak u demografskoj dinamici istraživanog prostora, usporedbom s demografskom dinamikom otočnog prostora Republike u cijelosti, kao i s dvije susjedne srednjodalmatinske otočne općine Brač i Hvar na slici 3, jasno se uočava njegovo demografsko zaostajanje.

Uzroci koji su proizveli pozitivan pomak u demografskom kretanju opće su poznati. Sedamdesetih godina dolazi do bržeg razvoja turizma, za koji otočni prostor pruža izrazite usporedne prednosti. Konačno je nakon dužeg perioda izoliranosti na rubu društvenih i gospodarskih zbivanja, pružena ponovna mogućnost za brže uključivanje i povezivanje otočnog prostora u život šire društvene zajednice. Dolazi do preorijentacije gospodarske strukture dijela otočnog prostora prema turizmu i djelatnostima vezanim uz njega, što su zajednički doprinijeli njegovoj atraktivnosti, razvoju i općenito naznačili mogući put njegove revitalizacije. Takav je razvoj doprinio usporavanju iseljavanja čime je smanjena i depopulacija, odnosno na dijelu otočnog prostora Republike useljavanje je nadraslo iseljavanje i zabilježen je porast broja stanovnika.

Zaostajanje viškog otočnog prostora u odnosu na otoke Brač i Hvar, dijelom je vezano uz njegove ograničene mogućnosti razvoja turizma,

Sl. 4. Usporedba međupopisne dinamike stanovništva naselja Vis i Komiža (1), ostalih naselja (2), te ukupnog viškog otočnog prostora (3) 1880–1991. godine (1880=100)

*Vrijednost indeksa 1991. godine prema broju »stanovnika u zemlji«

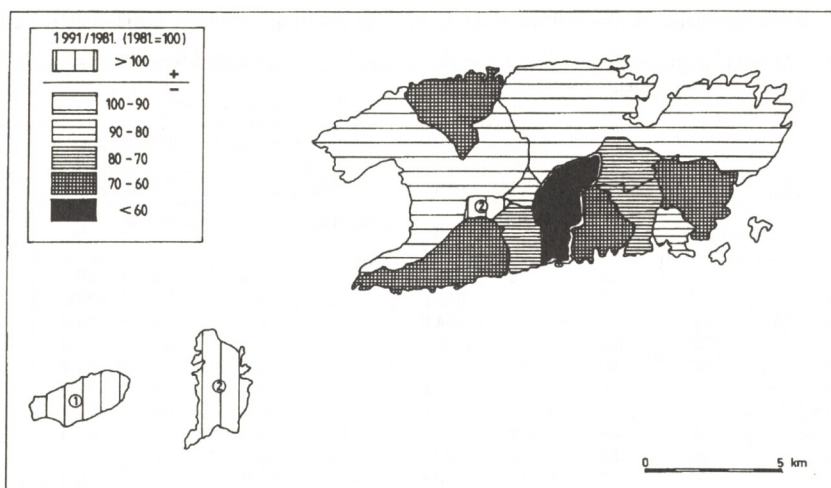
Fig. 4. Population dynamics of Vis and Komiža (1), other settlements of the island Vis and neighbouring islands (2) and total population of the Vis island area (3) in the intercensus period 1981–1991 (1880=100)

*Inex value in 1991 according to »resident population«

kao i uz još izraženije posebnosti i težinu uvjeta života u ovom otočnom prostoru potencirane njegovom većom udaljenošću od obale. Potonji se podatak može potkrijepiti pozitivnom korelacijom stupnja depopulacije i udaljenosti otoka od obale, gdje je utvrđeno da udaljeniji otoci imaju izrazitiju depopulaciju (Mogućnosti... 1982; Nejašmić, 1991).

Analizom međupopisnih promjena u tablici 2 i na slici 4, gdje su na jednoj strani izdvojena dva veća naselja Vis i Komiža, a na drugoj sva ostala mala naselja, vidljivo je da obje grupe pokazuju isti trend kao i prostor u cijelosti. Međutim, intenzitet

je promjena različit. Mala naselja, koja su u prvim desetljećima demografskog regresa sporije depopulirala, nakon drugog svjetskog rata intenzitetom depopulacije znatno prednjače pred Visom i Komižom. To potvrđuje i kartogram međupopisnih promjena na nivou naselja u zadnjem međupopisnom razdoblju (slika 5). Premda se na slici izdvajaju tri naselja (Borovik, Biševo i Sv. Andrija) pozitivne demografske dinamike u zadnjem međupopisnom razdoblju, vrlo mala demografska masa ovih naselja i male apsolutne frekvencije promjena (tablica 3), kao i analiza promjene u dobroj strukturi stanovništva ovih

Sl. 5. Međupopisna dinamika stanovništva viškog otočnog prostora po naseljima 1981–1991. godine (1981=100)

1; 2 – absolutni iznosi porasta broja stanovnika

Fig. 5. Population dynamics of settlements on the island Vis and neighbouring islands in the intercensus period 1981–1991 (1981=100)

1; 2 – absolute value of population increase

naselja, ukazuju da se ne radi ni o kakvoj znakovitoj promjeni.

Dugotrajnim je iseljavanjem oslabljena biološka podloga pa je negativno **prirodno kretanje** logična posljedica. Grafički prikaz prirodnog kretanja stanovništva od 1961. do 1990. godine pokazuje da viški otočni prostor još od ranih 60-tih godina bilježi stalan prirodni pad stanovništva (slika 6). Premda je intenzitet pada iz godine u godinu promjenljiv lako se uočava trend njegovog povećanja. Najveća je stopa pada zabilježena 1989. godine i iznosila je čak $-12,3\%$. Prirodno izumiranje jasno ukazuje na poremećenost dobne strukture stanovništva, koja u sprezi s još

uvijek nezaustavljenim iseljavanjem naglašava značaj čistih demografskih faktora za daljnji razvoj ovog dijela otočnog prostora.

Prirodni je pad stanovništva ponajprije rezultat izrazito visokih stopa mortaliteta. Naime, prosječna stopa mortaliteta u istraživanom je prostoru u zadnjem desetljeću iznosila $20,0\%$, što je gotovo dvaput više od one u Republici ($11,3\%$), i za sada nema nagovještaja njenom smanjivanju. Ovako visoke stope mortaliteta odraz su visokog udjela starog stanovništva. Istodobno, stopa nataliteta ($10,8\%$) niža je od ionako niske stope nataliteta u Republici ($13,2\%$). Spuštanjem analize razma-

Tab. 3. Opće kretanje stanovništva naselja viškog otočnog prostora 1981–1991. godine
 Tab. 3. General population mobility of the island Vis and neighbouring islands in the period 1981–1991

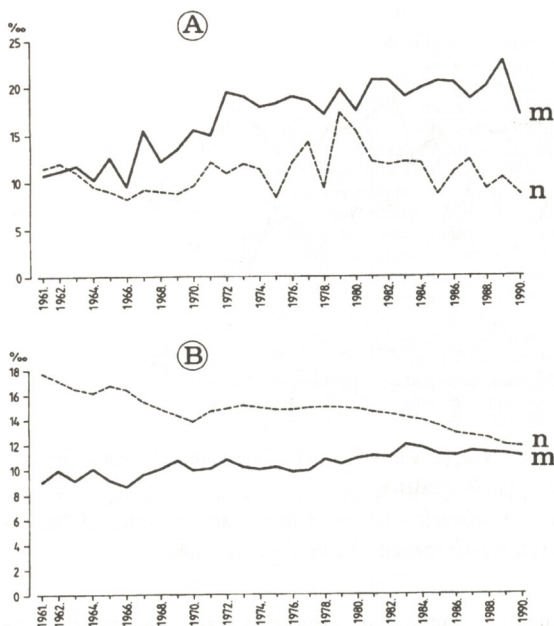
NASELJE	Broj stanovnika *		Promjena broja stanovnika 1981–1991.		Ukupni prirodni prirast 1981–1991.		Migracijska bilanca 1981–1991.		Tip općeg kretanja stanovništva
	1981.	1991.	Apsolutno	%	Apsolutno	%	Apsolutno	%	
Biševo	12	14	2	16.7	0	0.0	2	16.7	I2
Borovik	15	17	2	13.3	-1	-6.7	3	20.0	E4
Dračevo Polje	24	11	-13	-54.2	-7	-29.2	-6	-25.0	I4
Komiža	1675	1642	-33	-2.0	-63	-3.8	30	1.8	E4
Marinje Zemlje	64	39	-25	-39.1	-10	-15.6	-15	-23.4	E
Oključna	8	5	-3	-37.5	0	0.0	-3	-37.5	E4
Plisko Polje	28	21	-7	-25.0	-4	-14.3	-3	-10.7	E4
Podhumlje	66	44	-22	-33.3	-13	-19.7	-9	-13.6	E4
Podselse	39	30	-9	-23.1	-6	-15.4	-3	-7.7	E4
Podstražje	52	36	-16	-30.8	-13	-25.0	-3	-5.8	E4
Podšpilje	52	37	-15	-28.8	-7	-13.5	-8	-15.4	E4
Rukavac	39	34	-5	-12.8	-10	-25.6	6	12.8	I4
Sveti Andrija	1	2	1	100.0	0	0.0	1	100.0	I
Vis	1955	1875	-80	-4.1	-221	-11.3	141	7.2	I4
Žena glava	73	65	-8	-11.0	-10	-13.7	2	2.7	I4
UKUPNO	4103	3872	-231	-5.6	-368	-9.0	137	3.3	I4
1971–1981.*	5049	4103	-946	-18.7	-269	-5.3	-677	-13.4	E4
1961–1971.	7004	5049	-1955	-27.9	-151	-2.2	-1804	-25.8	E4

*Uključeno samo stanovništvo u zemlji
 Izvor 1, 2, 4, 5, 8, 9.

tranja na naseljsku razinu (tablica 3) uočava se da sva naselja bez obzira na veličinu imaju negativnu prirodnu bilancu, a rođenje djeteta, ako izuzmemo Vis i Komižu, rijetka je pojava (slika 7). Prirodni pad stanovništva u međuzavisnosti s okljaštrenom dobnom strukturom, u uvjetima naglašene koncentracije stanovništva u samo dva naselja, ukazuje na daljnji proces demografske erozije malih naselja i nagovještava da je izumiranje ovih naselja u sadašnjim uvjetima neminovno.

Razlozi ovakvog stanja prirodne dinamike već su djelomično naznačeni, a mogu se grupirati u opće, za-

jedničke i posebne. Opći su, sekularno smanjivanje nataliteta a povećanje mortaliteta na republičkoj razini, kao rezultat društveno-gospodarskog razvoja u dužem vremenskom periodu. Zajednički faktori, karakteristični za čitav otočni prostor, odraz su gotovo stoljetnog iseljavanja iz ovog prostora. Posebni faktori rezultat su specifičnih uvjeta razvoja ovog otočnog prostora, a koji su imali za posljedicu njegovo jače zaostajanje i sporije uključivanje u suvremene tijekove razvoja, i u svezi s tim intenzivnije iseljavanje. Sve naprijed navedeno rezultiralo je vrlo slabim autoreprodukcij-skim potencijalom ove populacije.

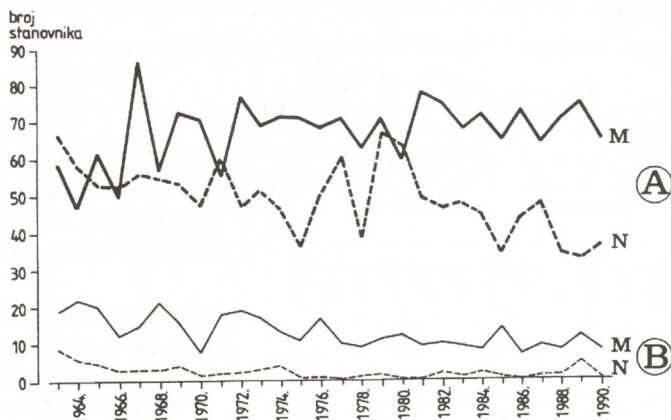
Sl. 6. Usporedba prirodnog kretanja stanovništva viškog otočnog prostora (A) i Republike Hrvatske (B) 1961–1990. godine

Fig 6. Comparison of natural population mobility on the island Vis and neighbouring islands (A) to the Republic of Croatia (B) in the period 1961–1990

Usporedbom popisnog i prirodnog kretanja stanovništva uočavaju se osnovni faktori demografske dinamike – da li je to prostorno ili prirodno kretanje stanovništva, što bitno pridonosi razumijevanju demografskih odnosa i procesa, te diferencijaciji prostora.

Tipizacija općeg kretanja stanovništva u zadnjem međupopisnom razdoblju, po podacima za stanovništvo u zemlji, prikazana je u tablici 3 i na slici 8. Prijelaz iz tipa E4 (izumiranje) koji je karakterizirao ovaj otočni prostor u dva prethodna međupopisna razdoblja u tip I4 (vrlo slaba regeneracija imigracijom) u zadnjem međupopisnom razdoblju odraz je inverzije u razlici između broja useljenih i iseljenih stanovnika u posljed-

njem međupopisnom razdoblju. Pozitivna migracijska bilanca dijelom je umanjila gubitak stanovništva uvjetovan prirodnim padom. Više od polovice naselja i dalje ima najnepovoljniji tip – izumiranje stanovništva. Ako izdvojimo mala naselja imigracijskog obilježja (Borovik, Rukavac, Žena Glava, Biševo i Sveti Andrija) s obzirom na njihove izrazito male apsolutne frekvencije, pozitivna migracijska bilanca rezultat je migracijske bilance naselja Vis i Komiža. Više je uzroka pozitivnoj migracijskoj bilanci ovih naselja. Kao prvo, dugotrajan i selektivnim iseljavanjem i njime narušenom biodinamikom znatno je smanjen potencijalni emigracijski kontingent. Drugo, novonastali faktori privlačenja na samom otoku, premda skromni, ipak su, povezano s po-

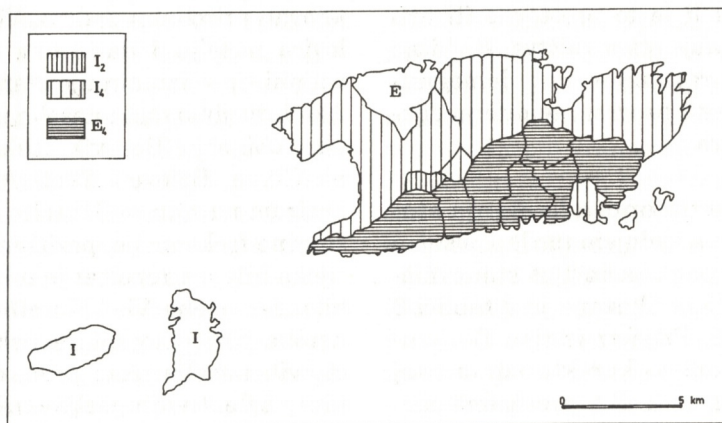

Sl. 7. Prirodno kretanje stanovništva naselja Vis i Komiža (A) i ostalih naselja viškog otočnog prostora (B) 1963–1990. godine

Fig. 7. Natural population mobility of Vis, Komiža (A) and other settlements of the island Vis and neighbouring islands (B) in the period 1963–1990

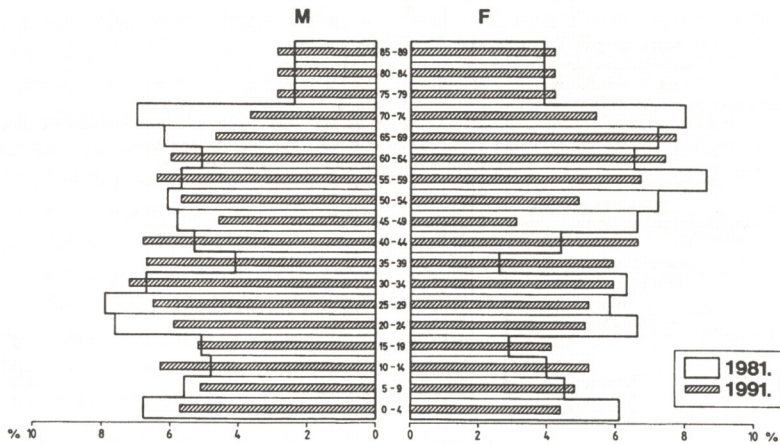
teškoćama u zapošljavanju izvan otočnog prostora, u manjoj ili većoj mjeri usporili iseljavanje. Tome treba pridodati značaj otoka kao vojne baze zbog čega je u ovom prostoru bilo

prisutno doseljavanje aktivnih vojnih lica i zapošljavanje školovanijeg kadra neophodnog na otoku, koji se, međutim, na njemu duže ne zadržava. Potpuni ili samo formalni povrat

Sl. 8. Tipovi općeg kretanja stanovništva naselja viškog otočnog prostora 1981–1991. godine

Fig. 8. Types of general population mobility of the settlements on the island Vis and neighbouring islands in the period 1981–1991

Sl. 9. Dobno-polna struktura stanovništva viškog otočnog prostora 1981. i 1991. godine

Fig. 9. Age and sex population structure of the island Vis and neighbouring islands in the years 1981 and 1991

dijela stanovništva, uglavnom starije životne dobi, koji su tijekom radnog vijeka samo povremeno boravili u sekundarnim rezidencijama na otoku (tzv. vikendaši), također je doprinio pozitivnoj migracijskoj bilanci. Međutim, ovaj kontingent useljenog stanovništva s aspekta revitalizacije otočnog prostora nema većeg značaja.

Pozitivna je migracijska bilanca dijelom ublažila utjecaj prirodnog pada na depopulaciju otoka, međutim, analiza prirodnog kretanja stanovništva pokazala je da doseljavanje stanovništva nije proizvelo i pozitivne promjene u samoj prirodnoj dinamici.

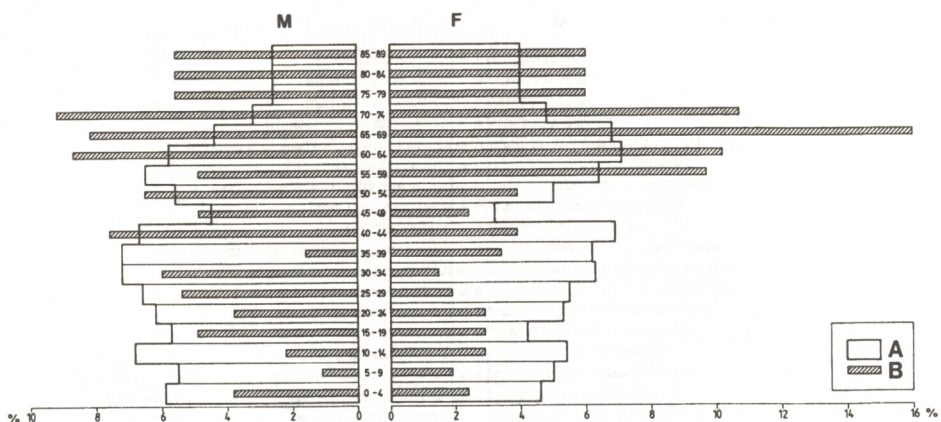
Dobno-polna struktura stanovništva

Dobno-polna struktura stanovništva ukazuje na doskorašnje i upućuje na moguće buduće kretanje sta-

novništva, jer se iz nje uočava vitalnost i potencijalna biodinamika određene populacije.

Svaka promjena smjera i intenziteta demografskih procesa utječe na promjene dobno-polne strukture stanovništva. Stoga se u ovom obilježju stanovništva ogledaju svi oni činioci od demografskih, gospodarskih, društvenih, povijesnih, psiholoških i ostalih relativno samostalnih činilaca, koji zajednički rezultiraju odgovarajućim kretanjem stanovništva. Promjene dobno-polne strukture stanovništva mogu biti tako intenzivne, da zatim upravo takve strukture postanu jedan od odlučujućih čimbenika demografskih procesa i razvoja populacije uopće. Takve su promjene najčešće u manjim populacijama, kakav je i istraživani otočni prostor.

Dobno-polna struktura stanovništva istraživanog prostora na slici 9

Sl. 10. Dobno-sporna struktura stanovništva naselja Vis i Komiža (A) i ostalih naselja (B) viškog otočnog prostora 1991. godine

Fig. 10. Age and sex population structure of Vis and Komiža (A) and other settlements of the island of Vis (B) and neighbouring islands in 1991

pokazuje tipičan restriktivni tip i upućuje na sve posljedice što je nose sužena demografska osnovica i proširena skupina starih godišta: starenje stanovništva, opadanje reproduktivne moći, nedostatak određenih kontingenata stanovništva i čitav niz drugih negativnih posljedica demografskog i gospodarskog razvoja.

Spolna je struktura stanovništva neujednačena s jasno uočljivom prevlašću ženskog stanovništva u starijim dobnim skupinama. Uzroci su općepoznati. Ranije izrazito diferencijalno iseljavanje u kome prevladava muško stanovništvo i veće stradanje muškog stanovništva u drugom svjetskom ratu. Međutim, kako se generacije u kojima su iseljavanje i rat ostavili vidljive tragove u neravnoteži spolne strukture približavaju vrhu piramide, njihovim odlaskom i dolaskom novih mladih naraštaja ujednačava se i spolna struktura stanovništva, što potvrđuje i usporedba

koefficienta feminiteta (1971. – 112,3, 1981. – 111,7 i 1991. – 108,8). Manjak ženskog stanovništva u petogodištima 45–49 i 50–54 godine 1991. godine posljedica je promjena u selektivnosti migracija po spolu sredinom šezdesetih godina. Neravnoteža stanovništva po spolu u najvitalnijim godinama (tadašnja kohorta 15–25 godina) nužno je utjecala na poremećaje u bioreprodukciji i pridonijela intenzivnijoj depopulaciji prostora. Podjednakim uključivanjem oba spola u suvremena migracijska kretanja, u mlađim petogodištima struktura stanovništva po spolu uglavnom je uravnotežena.

Istraživani prostor duboko je zahvatio proces demografskog starenja, što dokazuje i koefficient starosti 1991. godine od 1,55. Starenje je opći proces karakterističan za cijelu Hrvatsku (Friganović, 1985) pa ne zabrinjava toliko sam proces starenja u ovom našem tradicionalno emigra-

cijskom području, već njegov dostignuti stupanj. Naime, uz ostarjelu se demografsku masu u međuzavisnosti sa stalnim iseljavanjem i negativnim prirodnim priraštajem i ne mogu očekivati promjene smjera demografske dinamike, kao ni suvremeno i kompleksno valoriziranje ovog prostora bez utjecaja izvana. Usporedba koeficijentata starosti u dvije zadnje popisne godine ukazuje da je intenzitet procesa starenja blago usporen (tablica 4). Posljedica je to smanjenog intenziteta depopulacije, a dijelom i useljavanja stanovništva.

U osnovi svih relevantnih postupaka vrednovanja dobne strukture stanovništva leže isti parametri – udio mlade i stare dobne skupine. Veća mogućnost razlikovanja i uspoređivanja, te klasificiranja dobnog sastava populacija opravdava izbor postupka bodovanja udjela mlade i stare dobne skupine (Klemenčić, 1990), s nešto modificiranim kriterijem prilagođenim otočnoj starijoj populaciji, a koji je već primijenjen kod određivanja dobnog sastava stanovništva cijelog otočnog prostora Republike (Nejašmić, 1992). Odabrana tipizacija temeljena na zbirnoj bodovnoj vrijednosti udjela mlade i stare dobne skupine izdvaja sedam tipova dobnog sastava stanovništva, odnosno

bolje kazano stupnjeva ostarjelosti: 1. na pragu starenja, 2. starenje, 3. starost, 4. duboka starost, 5. vrlo duboka starost, 6. izrazito duboka starost, 7. krajnje duboka starost.² »Vrlo duboka starost« je obilježje ukupne viške otočne populacije. Analizom dobne strukture na nivou naselja u tablici 4 ustanovljena su 4 tipa:

a) najpovoljniji je tip »duboke starosti« stanovništva Komize,

b) u »vrlo dubokoj starosti« nalazi se stanovništvo Visa, Podšpilja i Borovika;

c) stanovništvo svih ostalih naselja ima jedan od dva najnepovoljnija tipa »izrazito duboku starost« ili »krajnje duboku starost«.

Razlike u stupnju ostarjelosti u potpunosti potvrđuje i analiza koeficijenta starosti. Ne samo da je u svim naseljima broj stanovnika stare, veći od broja stanovnika mlade dobne skupine (koeficijent veći od 1), već u čak 12 naselja je njihov broj barem dvaput veći. Biološki faktori i starost stanovništva u većini malih naselja ukazuju da je revitalizacija njihovog stanovništva praktički nemoguća.

Osnovna je konstatacija da stanovništvo viškog otočnog prostora ima sva obilježja stare populacije, kao re-

2 Tehnika bodovanja je slijedeća. Udio mladih boduje se u rasponu od 0,0 do 30,0 bodova, tako da se za svakih 0,5% udjela mladog stanovništva dobiva 0,5 bodova. Udio od 30% i više mladog stanovništva donosi maksimalnih 30 bodova. Udio starih stanovnika boduje se od 0,0 do 70,0 ali obrnuto nego kod mladog stanovništva. Veći udjel starih donosi manji broj bodova, tako da se za svakih 0,5% starog stanovništva oduzima 0,5 bodova od maksimalnih 70 bodova. Budući da veći udio mladih donosi veći, a veći udio starih manji broj bodova, možemo zaključiti da mlađoj populaciji odgovara veći, a starijoj manji zbroj bodova od maksimalnih 100.

Tab. 4. Dobno-spolna struktura stanovništva viškog otočnog prostora po naseljima 1991. godine
 Tab. 4. Age and sex structure in the settlements of the island Vis and neighbouring islands in 1991

Naselje	Broj stanovnika	Udio dobnih skupina u %*			Koefficient starosti	Bodovni pokazatelj	Tip dobnog sastava stanovništva	Spolna struktura (u %)		Koefficient feminiteta
		mlada (0-19)	zrela (20-59)	stara (60 i više)				Muško stanov.	Žensko stanov.	
Komiža	2032	22.1	46.5	23.5	1.1	68.5	duboka starost	48.6	51.4	105.9
Borovik	17	11.8	70.6	17.6	1.5	64.5	vrlo duboka starost	47.1	52.9	112.5
Vis	1932	20.8	48.6	29.1	1.4	63.0	vrlo duboka starost	47.3	52.7	111.4
Podšpilje	42	14.3	54.8	31.0	2.2	53.5	vrlo duboka starost	47.6	52.4	110.0
Biševo	14	7.1	64.3	28.6	4.0	48.5	izrazito duboka starost	57.1	42.9	75.0
Žena Glava	70	20.0	32.9	42.9	2.1	47.0	izrazito duboka starost	48.6	51.4	105.9
Podhumlje	60	11.7	26.7	41.7	3.6	40.0	izrazito duboka starost	45.0	55.0	122.2
Podselje	31	19.4	29.0	51.6	2.7	38.0	izrazito duboka starost	41.9	58.1	138.5
Oključna	11	0.0	27.3	36.4	6.0	33.5	izrazito duboka starost	54.5	45.5	83.3
Dračevo Polje	11	9.1	36.4	54.5	6.0	25.5	krajnje duboka starost	27.3	72.7	266.7
Rukavac	36	5.6	30.6	63.9	11.5	11.5	krajnje duboka starost	52.8	47.2	89.4
Podstražje	36	5.6	33.3	61.1	11.0	14.5	krajnje duboka starost	47.2	52.8	111.8
Pliško Polje	21	4.8	28.6	66.7	14.0	8.5	krajnje duboka starost	47.6	52.4	110.0
Marinje Zemlje	39	2.6	20.5	76.9	30.0	2.5	krajnje duboka starost	48.7	51.3	105.3
Sveti Andrija	2	0.0	0.0	100.0	0.0	0.0	krajnje duboka starost	0.0	100.0	
UKUPNO 1991.	4354	20.5	46.4	28.3	1.4	62.0	vrlo duboka starost	47.9	52.1	108.8
1981.	4134	19.7	48.7	30.6	1.6	59.0	vrlo duboka starost	47.2	52.7	111.7
1971.	5049	21.7	48.7	29.8	1.4	61.5	vrlo duboka starost	47.1	52.9	112.3
1961.	7004	29.6	52.0	18.4	0.6	81.0	starost	48.5	51.5	106.2

* Obuhvaća ukupno popisano stanovništvo

** Razlike do 100% odnose se na stanovništvo nepoznate dobi

Izvor: 3, 4, 6, 7.

zultat i posljedicu dugotrajnog i selektivnog iseljavanja i niskog nataliteta. Dobna je struktura postala jedan od ključnih ograničavajućih čimbenika ne samo demografske, nego i ukupne revitalizacije ovog prostora. Starenje se naime, nepovoljno odražava i na radni potencijal populacije, ne smanjenjem udjela stanovništva u radnom kontingentu već povećanjem udjela njegovih starijih petogodišta, tj. stari i sam radni kontingent. Stoga je upravo ostarjelost stanovništva bit otočne demografske problematike koja u većini naselja upućuje na njihovo izumiranje.

Zaključak

Na kraju se može izdvojiti nekoliko zaključnih spoznaja i pretpostavki.

Prvo, istraživani otočni prostor unatoč uočenim pozitivnim tendencijama u zadnjem međupopisnom razdoblju i dalje depopulira. Negativan predznak demografske dinamike, iako različitog intenziteta imaju i gotovo sva naselja. Korelacija intenziteta depopulacije s veličinom naselja je očita, što ima za posljedicu sve veću koncentraciju stanovništva u dva naselja, Visu i Komiži.

Drugo, u zadnjem je međupopisnom razdoblju slaba regeneracija imigracijom usporila proces depopulacije. Smjer imigracije prvenstveno su naselja Vis i Komiža iako imigracijski karakter imaju i neka manja naselja, no s obzirom na njihove izrazito male apsolutne pokazatelje nisu značajna.

Treće, negativno je prirodno kretanje, primarno uzrokovano emigra-

cijom koja je trajnošću i intenzitetom s vremenom znatno poremetila dobnu strukturu, danas dominantna komponenta depopulacije.

Četvrto, izrazito narušena dobna struktura stanovništva i vrlo visok stupanj ostarjelosti populacije upućuju da će prirodni pad stanovništva i dalje u većini naselja utjecati na buduću tijekom depopulacije. Objektivna je pretpostavka da će većina malih naselja stoga ostati bez stanovništva i, u međuzavisnosti s tim, bez moguće revitalizacije.

Peto, revitalizacija je praktički moguća u dva glavna naselja Visu i Komiži. Međutim, revitalizacija ovih naselja, a time i prostora u cijelosti, ponajprije će ovisiti o regeneraciji stanovništva imigracijom i njenim postupnim utjecajem na prirodno kretanje stanovništva.

Uključivanjem u suvremene razvojne procese temeljenih na usporednim prednostima otočnog prostora u razvoju turizma, poljoprivrede i ribarstva, pruža se šansa za gospodarsku revitalizaciju otoka. Međutim, nikako se ne smije dopustiti isključiva gospodarska usmjerenost prema turizmu zbog njegovih negativnih konotacija (sezonski karakter, socijalno raslojavanje, prostorna agresivnost i dr.), već treba težiti usklađenom gospodarskom razvoju s poljoprivredom i ribarstvom da se iskoriste sve prednosti ovog prostora i postigne potpuna angažiranost stanovništva. Istovremeno mjerama ekonomske, socijalne i populacijske politike treba stimulirati zaustavljanje daljnjeg iseljavanja, te povratak dijela iseljenog kao i useljavanje novog

stanovništva. Pri tome ključni problem rješavanja cjelokupne problematike i dalje ostaje efikasno prometno povezivanje otoka s kopnom i bolje uključivanje u širu regiju, te brži ra-

zvoj društvene infrastrukture, jer upravo su to oni faktori koji su bitni kod razbijanja otočne izoliranosti i ublažavanje razlika u načinu života između kopna i otoka.

Literatura

- FRIGANOVIĆ, M. (1962): *Suvremeni geografski problemi naših otoka*. Geografski horizont, 1–2, 30–41, Zagreb.
- FRIGANOVIĆ, M. (1985): *Demografsko-strukturne karakteristike gradskih i ostalih naselja SR Hrvatske*. Radovi 20, 3–10, Geografski odjel PMF-a, Zagreb.
- JUTRONIĆ, A. (1960): *Fluktuacija stanovništva na Visu*. Geografski glasnik, 22, Zagreb.
- KLEMENČIĆ, M. (1990): *Postupak vrednovanja dobnog sastava stanovništva*. Radovi 25, 73–80, Geografski odjel PMF-a, Zagreb.
- LAJIĆ, I. (1992): *Stanovništvo dalmatinskih otoka*. Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- MIKAČIĆ, V. (1987): *Demografska kretanja na jadranskim otocima*. Pomorski zbornik, 25, 57–73, Rijeka.
- Mogućnosti i pravci razvoja jadranskih otoka (studija) (1982). Institut za ekonomska istraživanja, Zagreb.
- NEJAŠMIĆ, I. (1991): *Depopulacija istočnojadranskih otoka i izumiranje kao moguća demografska perspektiva*. Migracijske teme, 7, 77–99, Zagreb.
- NEJAŠMIĆ, I. (1992): *Promjene u dobnopolnom sastavu stanovništva istočnojadranskog otočja (1953–1991)*, Acta Geographica Croatica, 27, 15–33, Zagreb.
- ROGIĆ, V. (1983): *Nacrt uvjetno homogene regionalizacije SR Hrvatske*. Geografski glasnik, 45, 75–90, Zagreb.
- ROGIĆ, V. (1984): *Jednostavnost i fleksibilnost nodalno-funkcionalne regionalizacije*. Geografski glasnik, 46, 73–80, Zagreb.
- RUBIĆ, I. (1952): *Naši otoci na Jadranu*, Split.
- VOJNOVIĆ, F. (1991): *Suvremena demografska obilježja srednjodalmatinskih otočnih općina*. Magistarski rad, Geografski odjel PMF-a, Zagreb.

Izvori

- KORENČIĆ, M. (1979): *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857–11971*. JAZU (Djela JAZU, Knjiga 54), Zagreb.
- Popis stanovništva 1991. (1993) Radni tablogram (za dokumentaciju 911) – stanovništvo u zemlji i inozemstvu (interni materijal), Državni zavod za statistiku, Zagreb.
- Popis stanovništva 1991. (1993) Stanovništvo po spolu i starosti (interni materijal), DZS RH, Zagreb.
- Popis stanovništva domaćinstava i stanovna 1981. (1982) Tabele po naseljima općine Vis. RZS SRH, Zagreb.
- Popis stanovništva, domaćinstava i stanovna 1981. (1984) Dokumentacija 553. RZS SRH, Zagreb.
- Popis stanovništva i stanovna 1971. (1973) Stanovništvo, knjiga VIII, SZS, Beograd.
- Popis stanovništva FNRJ 1961. (1965) Knjiga XI, SZS, Beograd.
- Prirodno kretanje stanovništva 1961–1990. Saopćenja i dokumentacije RZS, Zagreb.
- Prirodno kretanje stanovništva (1963–1990). Dokumentacijske tablice rođenih i umrlih po naseljima 1963–1990, R-1, S-1, Savezni zavod za statistiku, Beograd i Republički zavod za statistiku, Zagreb.

Summary

DEMOGRAPHIC ASPECT OF REVITALIZATION OF THE VIS ISLAND AREA

by

Franka Vojnović

Destruction of a traditional island economy which affected the Adriatic islands at the end of the last century caused retardation of economic and social development and initiated mass emigrations from the islands. In the period after the World War II the islands were driven to the margin of social and economic trends and their decline in isolation progressed. Isolation of the Island of Vis and isles of its region has been even more pronounced by their position. An open-sea location in the middle Adriatic contributed to geostrategic importance of that region which considerably inhibited possible development of the islands.

In the process of revitalization, a deficient demographic status of the islands proved principal limiting factor in the entire revitalization of that region. The process of depopulation of the islands of the region of Vis has been continuously going on over the years. According to the last census, it was slowed down by the weak regeneration of population with immigration but it had no actual repercussion on the natural dynamics of the islands' population. Persistent and intensive emigration from the islands has significantly disturbed age and sex structure of the inhabi-

tants. This resulted in natural decrease of the islands' population which became a dominant component of present-day depopulation of the region of Vis. Predominance of the aged population pointed to a possibility that natural decrease of the population in most settlements of the islands would continue in the future. Correlation between the intensity of depopulation and the size of the settlements was evident; majority of inhabitants, 90.8% of the total population, concentrated in two leading settlements – Vis and Komiža. Taking into account that majority of small settlements will be completely unpopulated, the possibility of revitalization lies actually only with these two settlements. Demographic revitalization of Vis and Komiža and gradually of the whole region primarily depends on the regeneration of the population through immigration and its effect on the natural dynamics. Future emigration from the islands of that region should be prevented by implementation of effective economic, social and population policies. Efforts should be made to encourage the return of native inhabitants and immigration of new inhabitants to the islands. The islands should be therefore involved into modern trends

of development with regard to tourism, fishing and agriculture. In order to achieve a complete revitalization of the islands it is necessary to focus on the formation of the social infrastructure and to improve com-

munications between the islands and mainland. Thus the isolation and differences between two different ways of life would diminished and the islands would intergrated into a broader region.

Mr. Franka Vojnović
Institut za primjenjena društvena
istraživanja Sveučilišta u Zagrebu
Hrvatska, 41000 Zagreb
Marulićev trg 19/I